

Jos Perry

Persoonlijkheden

Literator, historicus, marxist

Theun de Vries eredoctor te Groningen

Een eredoctoraat voor een communist was ook in de jaren '70 van de twintigste eeuw geen vanzelfsprekendheid. Zeker niet als het ging om Theun de Vries, zoals Jos Perry in deze 'Persoonlijkheden' beschrijft. Was dat niet de auteur van die lofdichten op Stalin? De verdediger van het neerslaan van de Hongaarse opstand? En afgezien daarvan: welke verdiensten hadden zijn lijvige romans dan voor de wetenschap?

'Omdat u in een groot literair oeuvre de wetenschap der geschiedenis deskundig en integer hebt gediend': zo verwoordde de Rijksuniversiteit Groningen de reden waarom zij in juni 1979 een eredoctoraat verleende aan de Nederlandse schrijver Theun de Vries (1907-2005).¹ Onmiskienbaar een formulering waarover goed was nagedacht. En paste ze De Vries niet als een handschoen? Intensiever dan welke andere Nederlandse literator ook (met uitzondering wellicht van Hella Haasse) akkerde Theun de Vries in het grensgebied van literatuur en geschiedenis.

Stortte hij zich op een nieuw onderwerp, dan wist hij zelf aanvankelijk soms niet welke vorm, welk genre, welke discipline het uiteindelijk zou worden. Zijn boek over de verzetsstrijdster Hannie Schaft, oorspronkelijk opgezet als novelle, leek vervolgens uit te dijen tot een biografie. Tenslotte draaide het uit op een omvangrijke roman, *Het meisje met het rode haar* (1956) – die een kwart eeuw later de basis vormde voor een succesvolle speelfilm. Bij Spinoza ging het min of meer andersom. Over hem schreef De Vries op verzoek van filmregisseur en geestverwant Joris Ivens een 'film-roman' (scenario). Tot verfilming kwam het echter niet; wel benutte De

1 E.H. Kossmann, 'Theun de Vries en de geschiedenis', *Bzzlletin* 169 (oktober 1989) 33-36, aldaar 33.

Vries zijn materiaal vele jaren later, op verzoek van de Duitse uitgeverij Rowohlt, voor een Spinoza-biografie. Die verscheen in 1970 in het Duits, twee jaar later in het Nederlands. In de jaren '70 werden tevens twee door hem geschreven Spinoza-hoorspelen uitgezonden. Tenslotte werd het oorspronkelijk voor Ivens samengestelde scenario alsnog in boekvorm gepubliceerd onder de titel *De gezegende* (1985).

Een principieel verschil tussen historische roman en historische studie zag De Vries niet; in elk geval niet wat betreft documentatie. Zelf sprak hij van 'een tweelingbloem aan één stengel'.²

Een treffend beeld, temeer omdat zowel zijn belangrijkste romans als zijn andere historische werken sterk geïnspireerd blijken door één en dezelfde geschiedbeschouwing: de marxistische. De Vries was een verklaard aanhanger van het marxisme-leninisme en bleef dat aanvankelijk ook na zijn uittreden uit de Communistische Partij van Nederland in 1971.

Hier school een probleem. Was het geschiedbeeld van een marxist niet per definitie een karikatuur? Was een eredoctoraat niet *teveel* eer, een kroon op het verkeerde hoofd? Terugblikkend op de erepromotie en de ontvangst van De Vries' opus magnum *Ketters* (1982) belicht ik in dit artikel Theun de Vries' positie als buitenbeen in de Nederlandse historiografie. Zijn ideologische en politieke steilheid streek velen tegen de haren in. Anderzijds vind je onder de Nederlandse literatoren van de twintigste eeuw geen tweede in wiens leven en werk de wereldgeschiedenis en wereldpolitiek zo sterk aanwezig zijn. Dat

Theun de Vries als doctor *honoris causa*, getooid met de 'cappa'. Toenmalig student Elmer Spaangaren maakte een fotoreportage van de erepromotie op 13 juni 1979 in de Martinikerk. Deze foto komt uit zijn archief. De fotoreportage werd door Pim Fortuyn als cadeautje namens de vakgroep Filosofie en Maatschappijwetenschap aan Theun de Vries aangeboden. Fortuyn was destijds secretaris van deze vakgroep.

2 Wim Jurg, 'Theun de Vries. Literator-geschiedschrijver. De genesis van het heden', *Groniek* 56 (1978) 26-30, aldaar 26.

verklaart minstens voor een belangrijk deel waarom hij mij blijft boeien, ook nu, zo'n veertig jaar nadat ik voor het eerst met zijn werk kennismaakte.

Een verloren zoon

In december 1978 kreeg Theun de Vries te horen dat de Groningse universiteit hem wilde eren met een doctoraat in de Letteren. Rector magnificus J. Borgman belde hem persoonlijk op. Toen de schrijver begreep dat hij de Rijksuniversiteit Groningen aan de lijn had, was zijn eerste gedachte: die moeten me hebben voor een lezing – hoe kom ik daar op een nette manier onderuit? Eenmaal beseffend dat het om iets heel anders ging, dat hij een eredoctoraat zou krijgen, was hij werkelijk van slag.

Eerbewijzen had hij in zijn lange loopbaan als schrijver wel vaker gekregen, tot en met de P.C. Hooftprijs toe. Maar tot nu toe waren dat telkens literaire prijzen geweest. Hoe welkom ook, die waren toch van een andere orde. Wie deel uitmaakte van het schrijversgilde en een zekere erkenning verwierf, kwam vroeg of laat vanzelf aan de beurt om mee te jureren of te worden bekroond. Een eredoctoraat daarentegen kwam *van buiten*, het was een volkomen onverwachte hommage, afkomstig van een instantie waar hij als autodidact hoog tegen op keek.³ Ook vakbroeders zagen het zo: dat eredoctoraat 'is meer waard dan alle letterkundige prijzen bij elkaar'.⁴

Daar kwam nog iets bij. Waren al zijn eerdere onderscheidingen hem verleend als literator, dit eredoctoraat gold in de eerste plaats zijn verdiensten als *historicus*.⁵ Als promotor zou dan ook een van de hoogleraren in de geschiedenis optreden: Ernst Kossmann. De Vries kende Kossmanns werk en had er dankbaar gebruik van gemaakt voor zijn eigen Spinoza-studies. Het vooruitzicht dat juist Kossmann zijn promotor zou zijn, gaf het doctoraat in zijn ogen nog meer glans.

Toch was Kossmanns promotorschap niet vanzelfsprekend. Theun de Vries stond bekend als auteur van historische *romans*. Zoals veel vakhistorici bekeek Kossmann dit genre met een mengeling van bewondering, achterdocht en ironie. Toen enkele jaren tevoren een van zijn studenten, Wim

3 Interview van Rob Meines met Theun de Vries, *Universiteitskrant Groningen (UK)* (24 januari 1979) 9-11.

4 Brief Bertus Aafjes aan Theun de Vries (13 januari 1979), Archief Theun de Vries, Letterkundig Museum.

5 Persbericht Rijksuniversiteit Groningen (18 december 1978); *UK* (21 december 1978) 1.

Jurg, een kandidatencollege over de historische roman wilde aangrijpen om Theun de Vries in de schijnwerpers te zetten, voelde Kossmann daar in eerste instantie weinig voor. Voor hem was de historische roman een in wezen negentiende-eeuws fenomeen; een genre uit een voltooid verleden tijd. Jurg zette door, zocht de schrijver thuis in Amsterdam op, verrastte zijn medestudenten en professor Kossmann op een referaat over De Vries' historische romans en liet hen een en ander horen van zijn op band opgenomen gesprek met de schrijver.⁶

Binnen de muren van de Groningse academie had Theun de Vries nog wel meer fans die hem niet alleen als verteller bewonderden maar ook en vooral als geschiedschrijver. Zijn werk sprak hen aan, niet *ondanks* zijn communistische sympathieën, maar juist daarom. Onder links georiënteerde studenten en docenten in de maatschappij- en geesteswetenschappen beleefde het marxisme in de jaren '60 en '70 een *revival*. Een van de eerste pleiters voor De Vries' eredoctoraat was zijn vroegere partijgenoot Ger Harmsen. In hetzelfde jaar dat Harmsen in Groningen aantrad als hoogleraar dialectische filosofie (1973), had hij Theun de Vries al kandidaat gesteld voor een eredoctoraat.⁷ Vijf jaar later, in 1978, deed hij met meer succes een nieuwe poging, deze keer in samenspel met de Letterenfaculteit, in het bijzonder de hoogleraren Kossmann en Waterbolk.

Dat samenspel verliep overigens niet zonder strubbeling. Het door Ger Harmsen geschreven conceptvoorstel was niet naar de zin van Kossmann en Waterbolk. Wie Harmsens concept las, moest haast wel concluderen dat de universiteit in Theun de Vries in de eerste plaats de *marxist* wilde huldigen. Daar voelde met name Kossmann niets voor. Het stond elke historicus vrij om het historisch materialisme aan te hangen, maar een reden voor academisch eerbetoon konden Kossmann en Waterbolk daar niet in zien. Dat lieten zij hun collega Harmsen ook onomwonden weten. Het argument 'eerherstel van een tijdens de Koude Oorlog ten onrechte verwaarloosde auteur' sprak hen evenmin aan. Ook Harmsens constatering dat Theun de Vries ertoe bijdroeg 'het marxisme tot een serieuze stroming binnen de nederlandse cultuur te maken', paste naar het oordeel van zijn collega-professoren in de Letteren niet in de voordracht voor een eredoctoraat. Kossmann en Waterbolk schrapten niet alleen, ze voegden ook iets toe, te

6 Wim Jurg, 'Bij het overlijden van Theun de Vries', *VvL-Bulletin* (2005) 2-3. Vergelijk Jurg, 'Theun de Vries. Literator-geschiedschrijver', *Groniek* 56, 26-30.

7 Brief Ger Harmsen aan Theun de Vries (5 maart 1979, abusievelijk gedateerd 5 juni 1979). Archief Theun de Vries, Letterkundig Museum.

Ter gelegenheid van het 365-jarig bestaan RU Groningen

Eredocoratoren Theun de Vries en farmacologe Edith Bülbring

De schrijver Theun de Vries (71) heeft afgelopen vrijdag in een besloten vergadering zijn instemming met de kandidatuur van Edith Bülbring (74) krijgen van de medische faculteit van de Universiteit Groningen.

Een foto van Theun de Vries bij een klein verslag in de Universiteitskrant (UK) naar aanleiding van de bekendmaking van de erepromotie. Bron: UK jaargang 8 nr 17/18 (21 december 1978) 1.

weten een slotzin over wat naar hun mening 'het hoofdmotief voor de ering' was: het feit dat Theun de Vries een groot publiek in contact had weten te brengen met de geschiedenis, 'die hij zelfstandig interpreteerde op grond van zorgvuldige documentatie'.⁸

De eindtekst van het voorstel, hoewel door Kossmann en Waterbolk gekuist, droeg overigens onmiskenbaar het stempel-Harmsen. Volgens hem stond De Vries in de traditie van Henriëtte Roland Holst en Jan

en Annie Romein: politiek radicale intellectuelen die jarenlang zowel de communistische partij als de Sovjet-Unie waren toegedaan (net als Harmsen zelf). Geïnspireerd door het marxisme, hadden zij belangrijke prestaties geleverd op het terrein van de geschiedschrijving en daarmee een groot publiek bereikt. Voor Harmsen was Theun de Vries zowel een bewonderd voorbeeld als een geestverwant: iemand die 'van het geraamte der marxistische schematiek een gestalte van vlees en bloed weet te maken (...)'.⁹

Het liefst zou Harmsen ook als promotor zijn opgetreden. Maar hij voelde zelf dat dit op de buitenwacht een merkwaardige indruk zou maken: 'Misschien is het ook beter zo, want wij zijn tezeer met elkaar verbonden geraakt', schreef hij Theun de Vries.¹⁰ Wel polste hij Theun of deze bereid was op of rond de dag van de erepromotie deel te nemen aan een bijeen-

8 Brief E.H. Kossmann en E.H. Waterbolk aan Ger Harmsen (5 oktober 1978); Bijlage: G. Harmsen, E.H. Kossmann en E.H. Waterbolk, 'Voorstel een eredocoraat te verlenen aan Theun de Vries' [fotocopie, 4 pagina's, met doorhalingen van Kossmann en Waterbolk.], Archief Ger Harmsen, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam. In de definitieve tekst van het 'Voorstel' was deze slotzin ietwat gewijzigd; de strekking bleef dezelfde.

9 G.Harmsen, E.H. Kossmann en E.H. Waterbolk, 'Voorstel een eredocoraat te verlenen aan Theun de Vries.' Archief Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit der Letteren 1961-1995, nr. 249.

10 Brief Ger Harmsen aan Theun de Vries (5 maart 1979). Vergelijk Ger Harmsen, *Herfsttijloos (Colchicum autumnale): een levensverhaal* (Nijmegen 1993) 570.

komst van zijn vakgroep, zodat hij de kersverse doctor toch nog zou kunnen toespreken; Theun zou daar dan ook zelf het woord kunnen voeren. Dat laatste wimpelde De Vries geschrokken af: 'Je weet dat ik al een jaar of wat niet meer in 't openbaar optreed. Het voortwoekerend syndroom heeft dat naar buiten treden voor mij tot een bezoekje gemaakt, ik moet dan zó strijden tegen de neiging tot paniek, dat ik er een paar beroerde dagen van krijg. Ik zal ook bij die erepromotie iets moeten zeggen, en dat vooruitzicht is op zichzelf al dreigend'.¹¹

Hij zag er werkelijk tegen op, als tegen een examen, met 'een goede portie angst'.¹² Toen het eenmaal zo ver was, op 13 juni 1979 in de Groningse Martinikerk,¹³ bracht de 72-jarige doctor *honoris causa* het er uitstekend van af. Kossmann van zijn kant had veel werk gemaakt van zijn *laudatio*. De hoogleraar had zich inmiddels grondig in het werk van Theun de Vries verdiept en 'kreeg allengs veel plezier in zijn rol', zo herinnert Wessel Krul zich. 'Er was iets ongekunstelds aan De Vries dat hem geloof ik wel beviel'.¹⁴ Zijn reserves jegens De Vries' geschiedvisie waren er niet minder om; maar in zijn lofredde wist hij die met zoveel fraai geformuleerde complimenten te omzwachtelen dat ze niemand stoorden. Integendeel, iedereen was ervan onder de indruk 'hoe Kossmann De Vries eloquent en op onnavolgbare manier in het zonnetje had gezet'.¹⁵

Kossmann beschouwde De Vries' werk als een synthese van historicisme (lees: marxisme) en historisme, respectievelijk van generalisering en individualisering. Hij illustreerde dat met de trilogie *1848* en *Anna Casparii*

Een foto van Theun de Vries bij een interview met de UK. Bron: UK 8 nr 20 (24 januari 1979) 11.

11 Brief Theun de Vries aan Ger Harmsen (11 maart 1979). Archief Ger Harmsen, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.

12 Brief Theun de Vries aan Ernst Kossmann (30 december 1978). Archief E.H. Kossmann, Universiteitsbibliotheek Leiden.

13 Tijdens de plechtigheid werden twee eredoctoraten verleend: een in de geneeskunde aan prof. Edith Bülbring uit Oxford, het andere in de letteren aan Theun de Vries.

14 Email Wessel Krul aan Jos Perry (11 maart 2010).

15 Email F. Ankersmit aan Jos Perry (13 augustus 2010).

(door Kossmann getypeerd als ‘uw Buddenbrooks over Harlingen’). En al zei hij het niet met zoveel woorden, het is duidelijk dat de lezer Kossmann meer gecharmeerd was van de individualiserende dan van de generaliserende De Vries. De sympathie en empathie waarmee Theun de Vries in *Anna Casparii* aan de hand van een familiegeschiedenis een beeld opriep van de ondergang van het kleinsteedse patriciaat, sprak hem aan. De manier daarentegen waarop De Vries in ander werk een complete sociale categorie zoals de negentiende-eeuwse burgerij als een inhalige materialistische klasse van uitbuiters neerzette, kon hij niet bewonderen.¹⁶

In zijn dankwoord voerde Theun de Vries zichzelf ten tonele als verloren zoon. Meer dan een halve eeuw geleden had hij in jeugdige balsturigheid de gevestigde wetenschap met haar gymnasia en universiteiten, haar examens en titels de rug toegekeerd. Na lange omwegen was hij uiteindelijk toch bij de universiteit beland. Als een moedergodin had de *alma mater* haar armen naar hem uitgestoken om hem aan haar boezem te sluiten en de wijnrode cappa om zijn bejaarde schouders te plooien. De kersverse doctor maakte van de gelegenheid gebruik te onderstrepen dat hij niet zomaar een geschiedschrijver was. Geschiedenis was voor hem een verhaal van stroom en tegenstroom, stuwende en remmende krachten, eigenlijke en oneigenlijke geschiedenis.¹⁷ Het ging erom, aan de goede kant te staan, de strijd te beslechten ten gunste van de vrijheid, en ‘de opdracht van de tijd uit te voeren – want wij zelf *zijn* “de tijd” en wij zelf *zijn* “de opdracht”’.¹⁸

Schildering en boodschap

Met deze buiging naar Jan Romein en diens bundel *In opdracht van de tijd* (1946) plaatste Theun de Vries zichzelf ten overvloede in de traditie waar Ger Harmsen in de voordracht naar had verwezen. Niet alleen hadden Jan en Annie Romein De Vries van advies gediend bij diens eerste stappen op

16 Tekst van de *laudatio*: Kossmann, ‘Theun de Vries en de geschiedenis’, *Bzzlletin* 169 (oktober 1989) 33-36.

17 Het onderscheid tussen ‘eigenlijke’ en ‘oneigenlijke’ geschiedenis was geïntroduceerd door de redactie van het *Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland*, vanaf 1976 uitgegeven door de Socialistische Uitgeverij Nijmegen. Ger Harmsen maakte van deze redactie deel uit. Het begrippenpaar deed nogal wat stof opwaaien onder beoefenaren van de sociale geschiedenis.

18 ‘Dankwoord Groningen 13 juni 1979’, 5. Typoscript, aanwezig in Archief Theun de Vries, Letterkundig Museum.

historisch terrein in de jaren '30;¹⁹ Jan Romein was bovendien een van de eerste historici die publiekelijk De Vries' 'historische aanleg en verantwoordelijkheidsbesef' prees.²⁰ Romein noemde De Vries' boek *Oldenbarneveldt* (1937) zelfs een van de beste voorbeelden in Nederland van een door een literator geschreven biografie.²¹

Hoewel Theun de Vries over erkenning en waardering voor zijn historisch werk niet te klagen had, bleef hij zich afvragen of dat werk gemeten met academische maatstaven wel wat voorstelde. Met het mengsel van trots en onzekerheid dat de beste autodidacten typeert, besloot hij in de jaren '30 alsnog serieus te gaan studeren. Sociologie moest het worden; de ideale leidsman leek hem de befaamde socioloog professor S.R. Steinmetz (1862-1940), jarenlang werkzaam aan de Amsterdamse universiteit. Maar er kwam niet veel van terecht. De Vries was in zekere zin te ongedurig voor een reguliere, jarenlange studie; hij studeerde als het ware per schrijfproject. Bovendien oriënteerde hij zich steeds sterker op het marxisme, en daarvan was Steinmetz nu juist een tegenstander.

Niettemin werd De Vries in de jaren '50 opnieuw student; deze keer koos hij geschiedenis. Hoezeer hij zich als communist ook met hart en ziel betrokken voelde bij de politieke en sociale conflicten van zijn eigen tijd, als schrijver trok het verleden hem sterker. Braaf volgde hij colleges, totdat de historicus Jan Romein – niet alleen zijn leermeester maar ook een persoonlijke vriend – hem ervan wist te overtuigen dat het tijdsverspilling was: 'In Godsnaam ga hier weg, je weet toch alles wel'.²²

Op het moment dat de Groningers hem verrasten met het eredoctoraat, wachtte het meest omvangrijke en ambitieuze project dat hij als historicus ooit aangepakt heeft, nog op voltooiing. Drie jaar na de plechtigheid in de Martinikerk verscheen bij Querido zijn opus magnum, *Ketters*: een alternatieve geschiedenis van veertien eeuwen christendom, zevenhonderd pagina's dik. In een kort voorwoord, waarin hij zich beroept op Hegel en Marx, maakt hij onomwonden duidelijk waarom veel ketterijen hem in de eerste plaats boeien: omdat ze beschouwd kunnen worden als revolutionaire voorlopers van latere sociale bewegingen. Ogenscheinlijk op zoek naar de

19 Jos Perry, 'Pionnen en personages. Theun de Vries als biograaf' in R. Bindels en B. van Melick ed., *Oude levens, nieuwe kwesties* (Roermond 2007) 76-84, aldaar 76.

20 *Critisch Bulletin* 8 (1937) 217, in een bespreking van zes biografieën waaronder De Vries' biografie *Oldenbarneveldt*.

21 Jan Romein, *De biografie. Een inleiding* (Amsterdam 1946) 89.

22 UK (24 januari 1979). In De Vries' archief bevinden zich verschillende collegedictaten, daterend van najaar 1953.

Een foto van de eerste rij bij de plechtigheid in de Martinikerk. Van links naar rechts: prof. dr. J. Borgman (de rector magnificus), vervolgens Edith Bülbring (die tevens een eredoctoraat ontving) en haar promotor prof. dr. W. Lammers, en tot slot Theun de Vries met promotor prof. dr. E.H. Kossmann. Bron: UK 8 nr 39 (20 juni 1979) 16, Foto Siebe Cordes.

waarheid omtrent God, zoeken ketters niet anders dan 'het wezen van de mens zelf dat ontdekt wil worden'.²³ In het boek zelf citeert De Vries herhaaldelijk Marx, Engels, Karl Kautsky en Ernst Bloch. Telkens weer gaat het over klassenconflict, klassenbotsingen, klassenoorlogen.

Men zou haast zeggen: Theun de Vries maakte het zijn critici niet moeilijk. En kritiek kwam er inderdaad, in het bijzonder op De Vries' preoccupatie met klassentegenstellingen en klassenstrijd. 'Gewapend met deze oogklep', aldus Herman Pleij, 'reducereert De Vries zijn boek zelf tot de uitkomst dat er niets nieuws onder de zon zou zijn'.²⁴ 'Geen goed boek', oordeelde Wim Verrelst, 'een aftands, sektair, nog meer door haat tegen de roomse kerk dan door liefde voor de ketters geïnspireerd pamflet in de gedaante van een dik historisch werk'.²⁵ Wiebe Bergsma zag in de combinatie van (marxistisch) geloof en wetenschap 'de fundamentele zwakte' van het boek; hij sprak van een keurslijf en 'een duidelijk determinisme, inherent aan de leer van het marxisme'.²⁶

Dezelfde critici die struikelden over het marxistische schema, waren echter ook geïmponeerd door de empirische rijkdom van het boek. 'Het is jammer dat De Vries zijn monumentale werk zo verpakt heeft', aldus Pleij, 'omdat hij eigenlijk aanhoudend materiaal oplevert dat demonstreert hoe beperkt en ontoereikend deze visie is'. Het boek had iets paradoxaals: de schrijver veegde alle afwijkenden bijeen tot 'heroïsche klassenstrijders, om dat beeld vervolgens te ondergraven met de zorgvuldige schetsen die hij

23 Theun de Vries, *Ketters. Veertien eeuwen ketterij, volksbeweging en kettergericht* (Amsterdam 1982) 9.

24 Herman Pleij, 'De middeleeuwse ketter als revolutionair', *NRC Handelsblad/CS* (10 december 1982).

25 Wim Verrelst, 'Een standaard der ketteren', *De Standaard* (2-3-4 april 1983).

26 W. Bergsma, 'Een kruimeltje kritiek', *Doopsgezinde bijdragen* (1985) 185-193, aldaar 186-187.

en *détail* geeft'. Bergsma signaleerde dezelfde paradox. Bij al zijn 'sweeping generalizations' was De Vries toch 'genuanceerder dan men op het eerste gezicht zou denken' en toonde hij oog te hebben voor de veelkleurigheid van historische verschijnselen. In een interview erkende hij dat hij, meegesleept door de materie, ja verliefd op zijn onderwerp, in feite veel meer en ook heel andere ketterijen en ketterijtjes in zijn boek had verwerkt dan oorspronkelijk zijn bedoeling was. 'Op een gegeven moment wil je helemaal volledig zijn, je wilt niets overslaan'.²⁷

De reacties op *Ketters* bevestigden wat Kossmann in zijn *laudatio* meer had aangeduid dan betoogd. Theun de Vries pendelde heen en weer tussen generalisering en individualisering; en zelfs wie van zijn generaliseringen niet gediend was, kon meegesleept worden door zijn beeldende beschrijvingen van het individuele, de familie, de enkeling – het 'vlees en bloed' waar Harmsen van sprak. Dat hij zoveel lezers bereikte (aanzienlijk meer dan de gemiddelde vakhistoricus), was niet *ondanks* zijn parti-pris, eerder juist daardoor: door de combinatie van schildering en boodschap. In dat opzicht doet hij denken aan de socioloog Pieter Jan Bouman (1902-1977), auteur van werken als *Revolutie der eenzamen* en *Cultuurgeschiedenis van de twintigste eeuw*, maar ook aan Geert Mak. Beiden kregen forse kritiek van vakhistorici, maar vonden net als Theun de Vries een grote lezersschare.

Theun de Vries schreef zijn *Ketters* naar eigen zeggen niet voor vakgeleerden, maar 'voor de belangstellende leken zoals ik er zelf een ben'. Het resultaat mocht aanvechtbaar zijn, hij dwong er onmiskienbaar respect mee af, zeker ook in de academische wereld. 'Die vakgeleerden mochten willen dat ze zulke boeken durfden te schrijven, voor elkaar en voor die leken', aldus Pleij. 'Waarom doen ze dat eigenlijk in Nederland zo weinig?'²⁸

27 Jelle van der Meulen en Willemijn Otte, 'Interview Theun de Vries. "Ketters hebben mij mijn hele leven vergezeld"', *Jonas* 8/9 (17 december 1982) 8-12, aldaar 9.

28 Herman Pleij, 'De middeleeuwse ketter als revolutionair'.